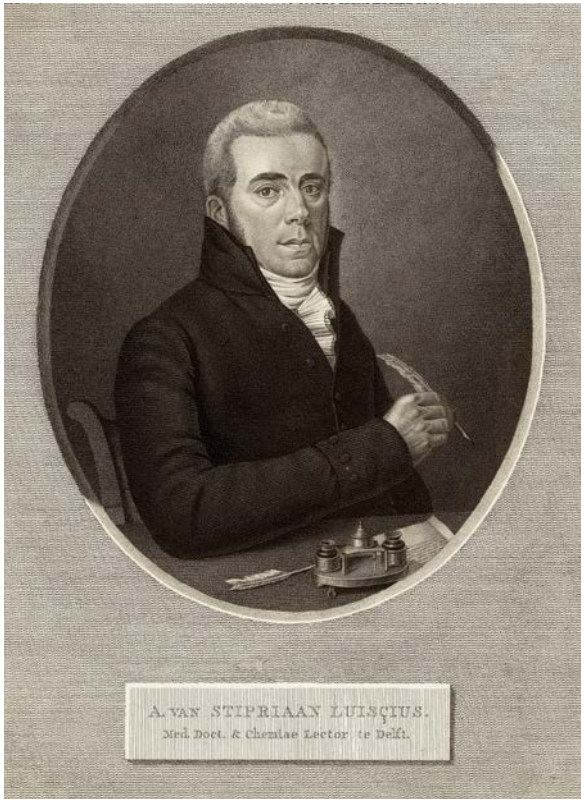
Abraham van Stipriaan Luïscius (1763-1829)

Arts, scheikundige en uitvinder in turbulente tijden

KEES VAN DER WIEL

Abraham van Stipriaan Luïscius was een arts en wetenschappelijk onderzoeker van nationale faam in een turbulente periode van de vaderlandse geschiedenis. Als een van de eersten in ons land experimenteerde hij met het vaccineren van kinderen tegen de pokken. Blijvende roem vestigde hij onder de bevolking echter vooral met zijn 'Stipriaantjes', een hoestbonbon, die nog een eeuw na zijn dood bij diverse Delftse banketbakkers en ver daarbuiten verkrijgbaar bleef, al was dat niet de meest spectaculaire uitvinding van de universele geleerde met een grote belangstelling voor de scheikunde, een wetenschap die destijds nog in de kinderschoenen stond. Behalve studeerkamergeleerde was Van Stipriaan als kind van de Verlichting ook maatschappelijk zeer betrokken in de Delftse samenleving in revolutiejaren.

1 Portret van Abraham van Stipriaan Luïscius (1763-1829). Gravure door A. en P. van der Beek naar een tekening van H.W. Caspari. (RMA RP-P-1905-4421)

In 1788 vestigde Abraham van Stipriaan zich in Delft als beginnend arts in 't Laersje aan de Koornmarkt (nu nr. 45).[1] Dat huis huurde hij van de voormalig plateelbakker Willem van der Does, die de stad in 1787 in allerijl had moeten verlaten na zijn deelname aan het stadsbestuur dat door een coup van de patriotten in het zadel was geholpen en na twee weken alweer door de Pruisen was verjaagd. Van Stipriaan was toen 24 jaar en net met de hoogste lof afgestudeerd aan de Universiteit in Leiden, waar hij promoveerde op *Chemische waarnemingen naar de werkzame hoeveelheid van essentiële zouten* (al ging dat toen nog allemaal in het Latijn).

Anders dan zijn latere dubbele achternaam doet vermoeden, had hij een nogal ongebruikelijke weg afgelegd om het zover te schoppen. Van geboorte heette hij gewoon Van Stipriaan en hij kwam niet uit een milieu waar men gewoon was kinderen naar de universiteit te sturen. Zijn vader, Harman van Stipriaan, was bakker en schepen in Oudewater.[2] Abraham werd daar in 1763 geboren als nakomertje in een gezin van vijf kinderen.[3] Op zijn twaalfde deden zijn ouders het slimme, maar wat ziekelijke, jongetje in de kost bij de apotheekhoudende arts Willem Servaas (1739-1825) in Delfshaven. Deze wijdde hem in in de eerste beginselen van de geneeskunst en het pillen draaien, en leerde hem Latijn en Grieks. Daardoor kon Abraham buiten de Latijnse school om een universitaire studie volgen.[4] In Leiden bleek hij niet alleen een zeer goede, maar ook zeer snelle student. Hij voltooide zijn medicijnenstudie in de ook toen verbazend snelle tijd van drie jaar.

KEES VAN DER WIEL

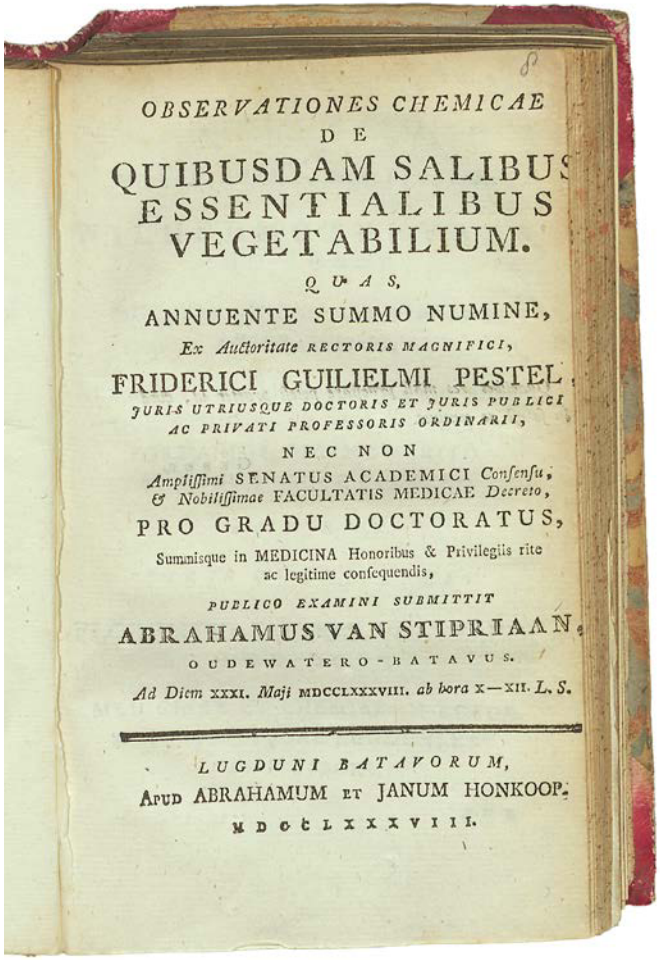
(Leiden 1950) studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is mede-initiatiefnemer van Achter de Gevels van Delft. Hij publiceerde diverse boeken en artikelen over sociale en agrarische geschiedenis, en geeft geregeld cursussen historisch huizenonderzoek.

Abraham nam in Delft de goed beklante praktijk over van dr. Willem Verbrugge, die verderop op de gracht woonde in het huis In de Harp (nu Koornmarkt 85) en zich op latere leeftijd geheel ging wijden aan het burgemeestersambt en zijn lidmaatschap van de Staten van Holland. Hij was een invloedrijk man die in 1793 nog bij het ziekbed werd geroepen van prinses Frederica Louise Wilhelmina, de echtgenote van de latere koning Willem I. Als bestuurder was hij dan ook een fervent aanhanger van het in die tijd omstreden Oranjehuis. Ooit had hij zijn praktijk voorbestemd voor zijn zoon Jacob, die echter al vijf jaar na het behalen van zijn doctorsbul jammerlijk kwam te overlijden.

WETENSCHAPPELIJKE NIEUWSGIERIGHEID

Al snel bleek Van Stipriaan meer dan een vriendelijke huisdokter. Nog geen twee jaar nadat hij in Delft zijn praktijk begonnen was, won hij samen met zijn vriend Nicolaas Bondt een prestigieuze wetenschappelijke prijs bij de Koninklijke Maatschappij der Geneeskunst in het inmiddels revolutionaire Parijs voor hun verhandeling *Over de natuur- en scheikundige eigenschappen van de melk der vrouwen, koeijen, geiten, ezelinnen, schapen en paarden.* Bondt zou in 1794 hoogleraar botanie worden aan het Atheneum in Amsterdam en kort daarop overlijden.

Voor Van Stipriaan zou het de eerste zijn van een hele reeks prijzen die hij binnenhaalde met wetenschappelijke

OBSERVATIONES CHEMICAE
DE
QUIBUSDAM SALIBUS
ESSENTIALIBUS
VEGETABILIUM.
QUAS,
ANNUENTE SUMMO NUMINE,
Ex Auctoritate RECTORIS MAGNIFICI,
FRIDERICI GUILIELMI PESTEL,
JURIS UTRIUSQUE DOCTORIS ET JURIS PUBLICI
AC PRIVATI PROFESSORIS ORDINARII,
NEC NON
Amplissimi SENATUS ACADEMICI Consensu,
& Nobilissimae FACULTATIS MEDICAE Decreto,
PRO GRADU DOCTORATUS,
Summisque in MEDICINA Honoribus & Privilegiis rite
ac legitime consequendis,
PUBLICO EXAMINI SUBMITTIT
ABRAHAMUS VAN STIPRIAAN,
OUDEWATERO-BATAVUS.
Ad Diem XXXI. Maji MDCCLXXXVIII. ab hora X—XII. L. S.
LUGDUNI BATAVORUM,
APUD ABRAHAMUM ET JANUM HONKOOP.
MDCCLXXXVIII.

3 Titelblad van de dissertatie van Abraham van Stipriaan op 31 mei 1788 in Leiden. (UVA, ALLARD PIERSON O 61-6388 (8))

De sedert jaren zoo gunstig bekende
„Stipriaantjes"
zijn dagelijks versch, in 't groot en klein, bij den ondergeteekende te bekomen. Dat zij uitnemend van dienst zijn bij verkoudheid, ongesteldheid der borst of der longpijpen, heeft de ervaring bewezen en wordt gestaafd door het steeds klimmend debiet, bij den Banketbakker
J. H. BROUWER,
Hoek Boterbrug te Delft.

2 'Stipriaantjes' waren door Abraham van Stipriaan Luïscius uitgevonden hoestbonbons. Advertentie in de *Delftsche Courant* van 20 december 1867.

prijsvragen. Zulke prijsvragen waren in die tijd een geliefd middel om het natuurwetenschappelijk onderzoek te stimuleren dat toen nog grotendeels huis-, tuin- en keukenvlijt was en kwam zeer in de mode bij intellectuelen uit het einde van de achttiende eeuw. De resultaten van dat thuisonderzoek bespraken zij in wetenschappelijke genootschappen, waarin ze hun naam als onderzoeker konden vestigen. In die tijd schoten zulke genootschappen overal als paddenstoelen uit de grond en Van Stipriaan stortte zich vol overgave in deze wereld. Hij was lid van vrijwel alle grote genootschappen op dit gebied in Nederland, zoals van het Bataafsch Genootschap voor Proef-

ondervindelijke Wijsbegeerte in Rotterdam, de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen in Haarlem, het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen, het Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, en van het later opgerichte Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen. Bovendien vermeldde hij niet zonder trots zijn correspondentschap van het genootschap in Parijs, dat hem met een gouden medaille bekroond had. Van Stipriaan was dan ook een duidelijk kind van de Verlichting. Dat kennis de sleutel tot de vooruitgang was, had hij zelf als geen ander ervaren.

Vermoedelijk mede op voorspraak van Verbrugge bood de stad Delft Van Stipriaan in 1790 al snel een openbaar lectoraat (docentschap) aan in de scheikunde, mede om deze begaafde en ambitieuze man voor de stad te behouden. Hij was toen pas 26 jaar. Daarmee was hij de eerste in ons land die voor dit vak een leeropdracht kreeg. Universiteiten zouden pas later volgen. De bijbaan nam hij aan met een inaugurale rede in de Waalse kerk over *Het nut der Scheikunde in het algemeen en derzelver invloed op de geneeskonst in het byzonder*.[5]

Sommigen zien de scheikunde misschien nog als de kunst van 'goudzoekers' of van 'niets beduidende kunstjes en grappen uit den gocheltas', zei hij in die rede. Maar dat misverstand wilde hij graag recht zetten. De scheikunde was een nieuwe wetenschap, die afrekende met de mystieke bereiding van geneesmiddelen volgens recepten uit de Oudheid, zo hield hij zijn gehoor voor. Die oude preparaten waren volgens hem geen echte geneesmiddelen, maar dubieuze mengsels waarvan de werking onzeker was, en de bereidingswijze verre van doeltreffend. Door gebruik te maken van de kennis van de moderne scheikunde zou de farmacie veel exacter te werk kunnen gaan, was zijn boodschap.[6]

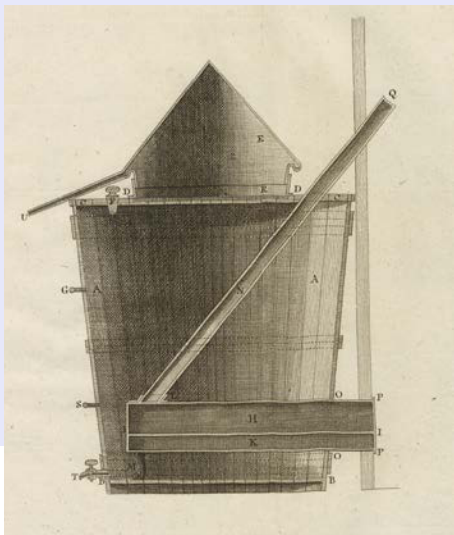
WETENSCHAPPELIJKE PRIJZEN

Behalve zijn eerste prijs in Parijs samen met Nicolaas Bondt won Van Stipriaan bij het Bataafsch Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte in Rotterdam in 1797 een dubbele ereprijs in goud met zijn verhandeling over 'de oorzaken der verrotting in plantaardige en dierlijke zelfstandigheden, en welke zijn de verschijnsels en uitwerksels, die door deselve daar in geboren worden?'[7] Dit werk van 192 pagina's werd in 1800 in het Duits vertaald.[8]

Bij hetzelfde genootschap in Rotterdam kreeg hij in 1801 een zilveren medaille voor het antwoord op de vraag: 'Welke nuttige kundigheden kan de Geneeskunst trekken uit de nieuwe scheikundige kennis van de verrotting

Afbeeldingen uit Van Stipriaans verhandeling over het zuiveren van drinkwater aan boord van schepen naar Indië, waarmee hij in 1805 een prijs won bij de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij. (UVA, ALLARD PIERSON O 66-240 (2))

Zilveren penning uit 1801 voor A. van Stipriaan Luïscius voor zijn inzending voor de prijsvraag van het Bataafsch Genootschap der Proefondervindelijke Wijsbegeerte te Rotterdam over wat te doen tegen 'rotziekten'. Ontwerper J.G. Holtzhey. (RMB V 23450)

ten aanzien van den aard, de oorzaken, voorbehoeding en geneeswijze der rotziekten?'[9]

In 1805 won hij bij de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij een prijs 'over een volkomen voldoend, en tot hier niet bekend middel om rottend, bedorven en stinkend water van alle bederf, onaangename reuk en smaak te zuiveren'.[10] Die vraag kwam oorspronkelijk van de Nationale Vergadering van de nieuwe Bataafse Republiek, die daarmee al in 1797 een antwoord hoopte te vinden voor de drinkwaterproblemen op de lange en warme scheepsreizen naar Indië. Ze loofde daarvoor een aanzienlijk geldbedrag uit. Voor zijn onderzoek liet Van Stipriaan een jaar lang tonnen met vervuild zee- en pompwater in zijn kelder staan rotten. In een daarvan voegde hij rotte eieren aan het water toe. Een andere ton vulde hij met water dat hij opving van een dak waarop ooievaars zich hadden genesteld. Hij concludeerde dat een mengsel van ijzersulfaat en gemalen marmer, mits in de juiste dosering, het water helder en volgens hem goed drinkbaar hield. Hij ontwierp daarbij ook nog een soort filtreerton om de neergeslagen drab uit het water te halen. Tevens bedacht hij een distilleertoestel boven de scheepskombuis om uit zeewater bruikbaar zoet water te maken.

Door bureaucratisch gedoe van de steeds wisselende overheden raakte de beoordeling van de inzendingen eindeloos vertraagd. Uiteindelijk werd Van Stipriaans oplossing als de beste bekroond met 2000 gulden. Mocht zijn vinding in de praktijk blijken te werken, dan zou hij nog eens tweemaal dat bedrag krijgen. Daar is het nooit van gekomen. Door alle oorlogen voeren jarenlang geen schepen naar Indië.

In 1808 won Van Stipriaan een gouden medaille bij de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen in Haarlem voor zijn inzending 'Over het bederf in stilstaand en zuiver water en de middelen om hetzelve daartegen te bewaren'. De aanleiding nu was wat de stad Amsterdam kon doen tegen de aanslibbing van het IJ.[11]

Zijn laatste bekroning was in 1824 bij dezelfde Hollandsche Maatschappij voor Wetenschappen voor zijn bewijs dat 'Guyton'sche berookinge met het gas mariayique oxygené (chlorine) (...) de verbreiding van besmettelijke ziekten tegen (kan) gaan'.[12] Van deze Fransman L.B. Guyton-Morveau had hij in 1802 al eens het boekje vertaald *Verhandelingen om de lucht te zuiveren, de besmetting te voorkomen en deselver voortgang te stuiten*.[13] Kennelijk was hij een groot aanhanger van diens theorieën, die gebaseerd waren op de destijds gangbare gedachte dat besmettelijke ziekten veroorzaakt werden door giftige dampen van rottingsprocessen (het zogenoemde 'miasma').

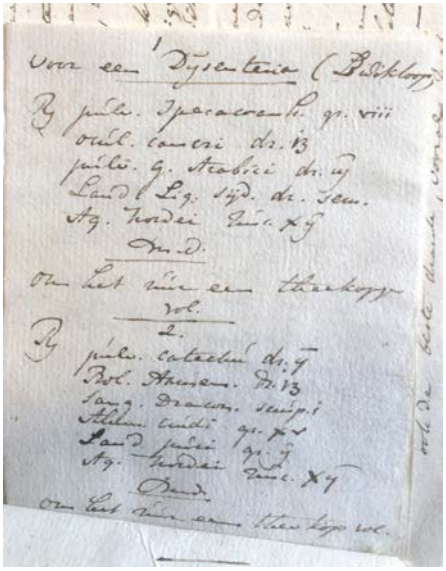
In verband met een pokkenepidemie in Groningen en Friesland prees hij in 1826 het middel van beroking opnieuw aan in de *Konst- en Letterbode* en voorzag dat artikel van een uitgebreide beschrijving van een berokingstoestel dat hij zelf had uitgedacht.[14]

MEDISCHE PRAKTIJK

Zijn scheikundige belangstelling zorgde ook voor praatjes als zou hij zijn patiënten misbruiken voor dubieuze experimenten. Toch lijkt het de vraag of Van Stipriaan onbezonnen te werk ging met het voorschrijven van chemische preparaten. 'Laat u nooit geneesmiddelen toedienen indien gij merkt dat uw medicus twijfelt. Liever geen, dan schadelijk. De natuur redt zich dikwijls vanzelf', schreef hij in 1791 aan Cornelis de Jong, een jeugdvriend uit Oudewater, die hem als kapitein ter zee bij de marine om medische tips vroeg voor aan boord. Onder verwijzing naar het spreekwoord 'beste stuurlui zijn aan wal' legde hij vooral de nadruk op leefregels over licht, lucht, rust en beweging en wering van vocht. Verder adviseerde hij om in warme streken het drinkwater voor het scheepsvolk te zuiveren met 'een teug genever' in de emmer of een paar theelepels 'vitrioololij' (zwavelzuur). Overigens stuurde hij wel een handvol recepten mee tegen veel voorkomende kwalen.[15] Volgens vriend en collega-medicus Michaël Macquelijn was Van Stipriaan ook geen onbezonnen nieuwlichter die alle oude geneeswijzen verwierp, maar een buitengewoon scherpzinnig waarnemer. Bovendien een vriendelijke dokter, die al snel door zijn patiënten op handen gedragen werd. Als geen ander kende hij namelijk ook 'de geneeskundige kracht van een zorgzaam en opbeurend woord'.[16] Vaak immers stond een arts zeker destijds met lege handen. Zo zag Van Stipriaan zijn patiënt Lambert van Eck ondanks vele pillen en drankjes in 1803 steeds verder wegkwijnen aan de 'longtering'. Als troost schreef hij voor de weduwe 'een klein versje' dat hij voor de gelegenheid liet drukken, hoewel hij toegaf dat poëzie 'mijn dagelijkse bezigheid niet is'.[17] Toch heeft hij zich vaker aan die hobby bezondigd, want op de grafsteen in de Oude Kerk van de in 1824 overleden Adriaan Jan Hoekwater staat ook een vers van hem.

Van Stipriaan mag dan een scherpzinnig waarnemer geweest zijn, zijn 'hartsvriend' Cornelis de Jong moest in 1816 toch concluderen 'hoe kortzichtig de bekwaamsten soms zijn' toen zijn vrouw op haar 44e alsnog zwanger werd van een nakomertje. Van Stipriaan bleef die zwangerschap tot in de vijfde maand ontkennen en weet de groeiende buik aan verstoppingen en inwendige winden die hij met aderlaten te lijf liet gaan.

Uiteindelijk werd De Jong verblijd met een welgeschapen zoon.[18]

4 Receptje tegen buikloop van Abraham van Stipriaan voor jeugdvriend en marinekapitein Cornelis de Jong, uit een brief van 24 oktober 1791. (UBL, SPECIALE COLLECTIES BPL 3012)

KORT GELUK

Direct na zijn vestiging in Delft huwde Van Stipriaan met de 22-jarige Theodora Luïscius. Zij kwam uit het vertrouwde Delfshaven van zijn jeugd. Het huwelijk werd daar gevierd 'in besloten kerk'. De vader van de bruid was overigens al overleden toen zij veertien was. Deze Johannes Luïscius was een verwoed genealoog geweest die een indrukwekkend 'geslachtsregister' en wapenboeken had aangelegd van de families Luïscius, Van Anckeren en Boitet. Die laatste twee waren de families van de beide echtgenotes met wie hij getrouwd was geweest.[19] Tot zijn teleurstelling had hij uit beide huwelijken echter alleen dochters gekregen, van wie er bovendien slechts twee volwassen werden. Om de naam Luïscius toch niet voor de wereld verloren te laten gaan, had hij voor zijn overlijden de wens uitgesproken dat de echtgenoten van zijn dochters de naam 'Luïscius' als tweede achternaam zouden aannemen.

De laatste jaren van zijn leven had Luïscius in Delfshaven een jeneverstokerij gedreven. Voordien was hij echter een bekende Delftenaar, die diaken en ouderling was geweest in de hervormde kerk, officier bij de schutterij en regent van het Sint Joris Gast- en tuchthuis. Hij was toen uitgever van de *Hollandsche Historische Courant*, die hij had overgenomen van

5 Portret van Theodora Luïscius (1766-1793), eerste echtgenote van Abraham van Stipriaan, door Johannes Anspach, 1790. (RKD 62883)

zijn schoonvader, de Delftse drukker Reinier Boitet. In 1775 verkocht Luïscius de krant aan Wybo Fijnje, die zich zou ontpoppen als één van de voorlieden van de patriottenbeweging.

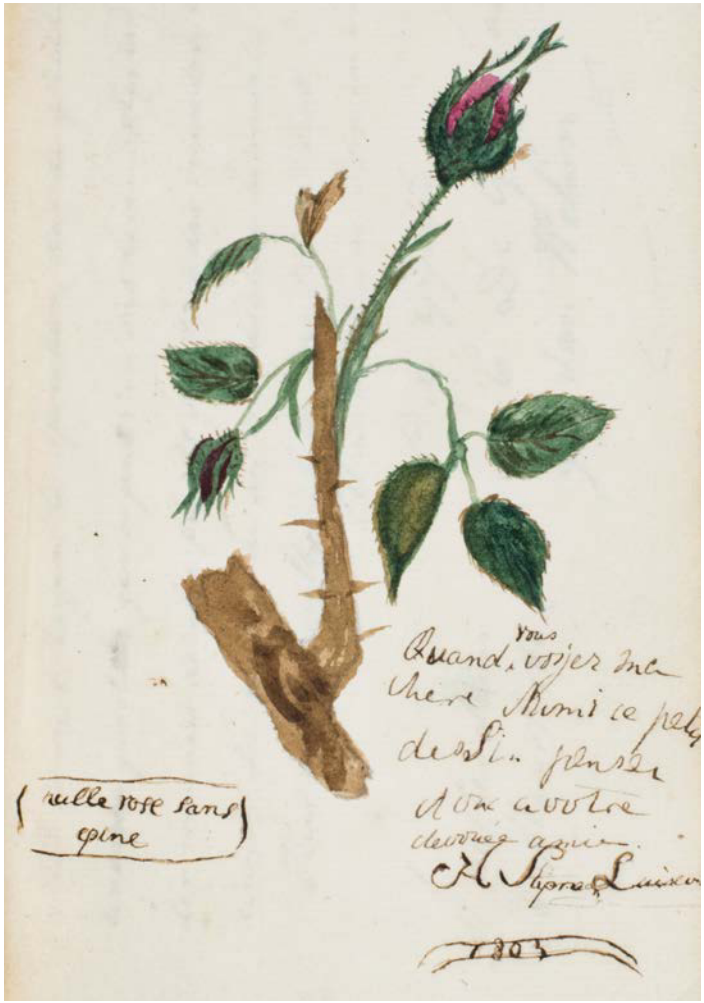
Theodora was overigens geen dochter van Alida Boitet, maar van Luïscius' tweede vrouw Maria van Anckeren. Haar vader was brouwer in de Rode Leeuw op de Oude Langendijk. Dat zijn schoonfamilie in Delft goed de weg kende, zal Van Stipriaan bij zijn entree in de stad wel van pas zijn gekomen.

Het huwelijk van Van Stipriaan met Theodora zou een korte, maar innige periode worden, die hun drie kinderen bracht. Uit het testament dat zij kort na hun huwelijk vastlegden, beloofden zij elkaar hun kinderen 'op te leiden in zodanige Kunst, Wetenschap en exercitie als waartoe een ieder bekwaam en in staat zal worden geoordeeld', geheel in lijn met de moderne inzichten van de Verlichting.[20] Ook Theodora blijkt een ontwikkelde vrouw die graag las en klavecimbel speelde. Hun kinderen hebben in dat opzicht aan de verwachtingen beantwoord: dochter Hermina werd een begaafd schilderes van stillevens en bloemstukken – Van Stipriaan had bij zijn overlijden twaalf schilderijen van haar in huis. De oudste zoon Johannes Marius zou later de artsenpraktijk van zijn vader overnemen en veel van zijn maatschappelijke functies.

Na vijf jaar overleed Theodora echter in het kraambed van hun jongste dochter, die net als zij de naam Theodora zou dragen.[21] 'Zeer zwaar trof hem die ramp', schreven enkele vrienden in een terugblik op zijn leven. 'Met haar daalden niet alleen alle zijne genoegens in het graf; maar ook zijne gezondheid.' Zijn astma-aanvallen, die Van Stipriaan al van kindsbeen af kwelden, namen bedenkelijke vormen aan.[22] Twee jaar later moest hij ook dit jongste dochtertje met zes dragers en een koets ten grave dragen.[23]

6 Schilderij *Stilleven met bloemen en vlinder* van Abrahams dochter Hermina van Stipriaan Luïscius (1789-1856). (PARTICULIER BEZIT, GEVEILD IN 2018 IN BELGIË)

7 Tekening van Abrahams dochter Hermina van Stipriaan Luïscius uit 1803 in het Liber Amicorum van Johanna Maria Nicoletta de Gijselaar. (ANTIQUARIAAT FORUM, 'T GOY-HOUTEN)

De klavecimbel, het mahoniehouten kastje met boeken, een kastje met zilveren speelgoed en een verzameling familieportretten uit de nalatenschap van zijn vrouw wees Van Stipriaan in een testament aan elk van de kinderen toe als aandenken aan hun moeder. Het tekent de welstand waarin het gezin leefde. Toch waren Van Stipriaans bezittingen niet van dien aard, dat zijn kinderen uit de opbrengst daarvan makkelijk konden worden opgevoed. Het huis op de Koornmarkt was niet zijn eigendom. Daarom bepaalde hij dat bij zijn overlijden al zijn bezittingen te gelde gemaakt zouden moeten worden, ook zijn kabinet met chemicaliën, preparaten en anatomica, zijn instrumenten en zijn wetenschappelijke bibliotheek. Voor zijn executeurs had hij daarvan een gespecificeerde inventaris gemaakt, die wij helaas nu niet meer kennen.

MAATSCHAPPELIJK VERNIEUWER

Van Stipriaan was geen verstokte studeerkamergeleerde. Naast een warme aandacht voor zijn patiënten had hij ook een brede maatschappelijke interesse. Daarbij lijkt het niet verwonderlijk dat hij met de denkbeelden van de patriotten sympathiseerde. Toen in 1795 de Fransen hier kwamen en de verslagenen van 1787 alsnog hun kans kregen, toonde Van Stipriaan zich dan ook een enthousiast aanhanger van het nieuwe bewind. Hij behoorde tot de ruim honderd Delftenaren die lid werden van de nieuwe Burgersociëteit die zich baseerde op 'Rechten van de Mensch'.[24]

In een wijkvergadering van het dertiende en veertiende stadskwartier in het Prinsenhof werd Van Stipriaan in september 1795 gekozen tot lid van de municipaliteit, zoals de nieuwe raad van de stad ging heten. Het was de eerste keer dat het volk de geneugten van de directe democratie smaakte. Alle mannelijke Delftenaren van 21 jaar en ouder hadden stemrecht, met uitzondering van bedeelden, dienstpersoneel en personen die niet bereid waren de beginselen van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' te onderschrijven.

Ook zijn collega-medici Michaël Macquelijn en Bartholomeus van den Boogaard werden in de nieuwe raad gekozen. In 1803 werd Van Stipriaan benoemd tot schepen, toen nog een gerechtelijke functie, die in 1811 werd afgeschaft toen de rechterlijke en wetgevende macht naar Frans voorbeeld werden gescheiden. Erg enthousiast was hij overigens niet over die benoeming. 'Ik ben in een strik gevallen waarvoor u mij al zo vaak gewagt hebt', schreef hij zijn vriend De Jong. 'Ik heb het laten glippen bij het opstellen van de tweetallen, maar het was te laat.'[25]

Toch zou hij raadslid blijven tot zijn dood in 1829. Ook dus na de wisseling van de macht in 1813. Het gekozen karakter van de raad was overigens al snel na de revolutie ter ziele gegaan. Na zijn dood zou zijn zoon Johannes Marius zijn raadszetel overnemen, op voorstel van Bartholomeus van den

Boogaard, die toen ook nog steeds in de raad zat en voorzitter was van de kiescommissie.[26] Wat dat aangaat maakten de nieuwe gedachten op den duur weer plaats voor oude gewoonten, die Van Stipriaan in zijn jonge jaren ooit met ergernis moet hebben aangezien.

NIEUWE ROMANCE

Toen in 1795 Delftenaren op de Markt dansten rond de Vrijheidsboom, was Abraham een jonge weduwnaar van 31 jaar met drie kleine kinderen. Hij bleef ruim tweeënhalf jaar in de rouw voor hij viel voor de charmes van een 19-jarig weesmeisje van adellijke bloede, Gertrude Diodati. Wellicht heeft hij haar leren kennen aan het sterfbed van haar 16-jarige zus jonkvrouwe Elisabeth Jacoba Diodati, die op 4 november 1795 in Delft aan waterzucht overleed.[27] Vijf maanden daarna ging hij met Gertrude in ondertrouw. Toen zij een week later een huwelijkscontract sloten liet de minderjarige Gertrude zich assisteren door notaris Christiaan Westakker.[28] Deze was door de Delftse Weeskamer als voogd aangewezen om de omvangrijke nalatenschap van Gertrudes vader Martin Jacob Diodati voor haar en haar broers en zuster te beheren.[29]

8 Revolutionaire wijkvergadering in 1795 in Delft door Johannes Jelgerhuis. (RMA RP-T-1891-A-2454)

Dat de Delftse Weeskamer zich over die erfenis ontfermde is curieus, want de oude Diodati woonde in Den Haag, waar hij in 1781 begraven werd in een familiegraf in de Kloosterkerk. Twee dagen voor zijn dood liet hij nog een testament opmaken in Amsterdam, waarbij hij om nog onopgehelderde redenen de weesmeesters van Delft de zorg over zijn nalatenschap en zijn kinderen toevertrouwde. Dat is opmerkelijk, niet alleen omdat het Delft betrof, maar ook omdat vrijwel niemand van zijn maatschappelijke positie zo laat in de achttiende eeuw nog iets te maken wilde hebben met een dergelijk overheidsinstituut dat zich met familiezaken bemoeide. Bijna alle gegoede families sloten in die tijd de Weeskamer bij testament uit en benoemden hun eigen zaakwaarnemers. Dit is reden waarom dit instituut in de negentiende eeuw een zachte dood zou sterven. Maar wellicht speelde een rol dat Gertrudes grootvader, de koopman Salomon Diodati, ooit secretaris van de Weeskamer in Batavia was.

Diodati kwam uit een oud Italiaans adellijk geslacht, waarvan ene Jean Diodati als calvinistisch predikant uit Genève een belangrijke rol speelde op de bekende Dordtse Synode van 1618, die de Nederlands Hervormde Kerk in de steigers zette. Sindsdien was een deel van de familie in Nederland en Indië blijven hangen, waar het grote rijkdommen vergaarde.[30]

Martin Diodati was, net als Van Stipriaan, een enthousiast wetenschappelijk onderzoeker. Dat blijkt uit de grote collectie boeken, natuurkundige instrumenten, telescopen en globes die hij naliet. Daaronder zaten ook zelfgemaakte thermometers en barometers, enige onvoltooide orgels, alsmede horlogiën 'door hem zelf geïnventeerd en onvoltooid zijnde', bewegende beelden en andere rariteiten. Het merendeel van die boeken en instrumenten ging naar zijn zoon Jacob, die in 1795 als militair in Voorburg was gelegerd en in 1826 in Cuyk zou overlijden.

De kans dat Van Stipriaan de oude Diodati ooit heeft ontmoet, is echter klein, want hij was pas 17 jaar toen deze overleed. Maar met zijn nieuwe zwagers kon Abraham het kennelijk goed vinden. Voor zijn zwager Salomon, die onder meer in Dordrecht en Antwerpen heeft gewoond, behartigde hij in 1812 belangen in Nijmegen en in 1823 zou deze bij hem in Delft komen te overlijden aan 'water op de borst', waarna Van Stipriaan naar alle waarschijnlijkheid diens kinderen in huis nam.[31]

Het huwelijk tussen Abraham en Gertrude werd voltrokken in de Waalse kerk. Negen maanden later werd hun zoon Abraham Gerard geboren en een jaar daarna hun dochter Jacoba Elisabeth. In dezelfde periode overleden binnen een jaar Van Stipriaans vader en moeder in Rotterdam. Zij werden in Schiedam begraven tegen een zeer bescheiden begrafenisbelasting van 6 gulden.[32]

9 Het huis De Dubbele Sleutels (Oude Delft 93), uitsnede uit een lithografie van Gerard Jan Bos van het naastgelegen Akademiegebouw uit 1859. (SAD 6675)

10 De gevelsteen met familiewapen boven de deur van het Fundatiehuis op Oude Delft 49 moest in 1795 van de gevel gehaald worden. Verwijzingen naar machtige regentenfamilies waren niet gewenst. De steen werd in de negentiende eeuw in oude luister hersteld. (FOTO ANNE REITSMA, SAD 121835)

WONEN OP STAND

De jonge dokter was inmiddels door zijn nieuwe huwelijk in goeden doen geraakt. Toen de echtelieden zes weken na het huwelijk hun testament vastlegden, verklaarden zij namelijk 'niet boven de honderdduizend gulden' (een fabelachtig vermogen in die dagen, waarvoor je tien grachtenpanden kon kopen) gegoed te zijn.[33] Kort hierna kocht Van Stipriaan het huis De Dubbele Sleutels aan de westzijde van de Oude Delft (nr. 93), naast de latere Koninklijke Akademie, een huis met allure.[34] Mogelijk had hij dat huis al eerder gehuurd, want zijn dochter Jacoba werd er drie maanden voor de aankoop geboren.[35]

Ook zijn eigen zaken liepen goed: 'Mijn praktijk is met de dag gegroeid, ook die buiten de stad. Wel lastig, maar ook lucratief', schreef Van Stipriaan in 1808 zelf aan zijn vriend. 'Waarom zo gesloofd? Ik heb een kostbaar huishouden met kinderen die jaarlijks meer kosten', verzuchtte hij.[36]

Kort daarvoor had Van Stipriaan de voormalige brouwerij De Twee Klimmende Leeuwen naast zijn huis gekocht. Volgens de verkoopadvertentie uit 1806 was dat 'een prettig woonhuis, met in de tuin een tuinkamer die een alleraangenaamst uitzigt geeft over de singel, op de Buitenwatersloot en het plein daarvoor'. Bij de aankoop hoorden ook een koetshuis en enkele pakhuizen. Van Stipriaan kocht alles aan om zijn eigen tuin flink uit te breiden. Daarna verkocht hij het huis door aan de bevriende chirurgijn Johannes Vorstman met wie hij veel samenwerkte.[37] In de negentiende eeuw is het gesloopt om plaats te maken voor de nieuwe Koninklijke Akademie van ingenieurs.

Inmiddels had Van Stipriaan opnieuw een dochtertje Theodora gekregen, dat net als zijn eerdere kleine Theodora op 2-jarige leeftijd het leven liet. Die naam bracht kennelijk weinig geluk. De geboorte van een volgende dochter, Gertrude Theodore Jacqueline, in 1806 moest de pijn verzachten, maar ook zij zou niet ouder worden dan drie jaar. Ook een ervaren medicus ontkwam dus niet aan dit leed, dat hij bij zovele anderen in zijn praktijk moet hebben meegemaakt.

In 1809 werd weer een zoontje geboren, Germain Jacques, en trouwde zijn oudste dochter Hermina op 19-jarige leeftijd met Johannes Franciscus Hogeveen, een zoon van zijn Delftse collega-arts Theodorus Hogeveen.[38] Deze schoonzoon was kapitein in de Nationale Garde. En hoewel hij Napoleons veldtochten overleefde, werd Hermina toch in 1814 op haar 24ste weduwe. Later zou zij met haar tweede man en schildersezel naar Paramaribo vertrekken om ten slotte voor de tweede maal als weduwe in Breda terecht te komen.

WEESHUISBESTUURDER

Niet alleen het stadsbestuur werd in 1795 demonstratief van de oude regentenkliek gezuiverd, ook de besturen van alle maatschappelijke instellingen moesten eraan geloven. Zo werd Van Stipriaan in september 1795 behalve raadslid ook regent van het Weeshuis en van de Fundatie van Renswoude. Dat laatste was een opleidingsinstituut om de slimste wezen van het Weeshuis met een goede opleiding meer maatschappelijke kansen te bieden. Dat instituut was opgericht uit de nalatenschap van de kinderloze weduwe Maria Duyst van Voorhout, vrouwe van Renswoude. In 1754 liet zij op haar 92ste een fabelachtig vermogen na van ongeveer twee miljoen gulden, dat zij bestemde voor de oprichting van drie van deze instituten: in Delft, Utrecht en Den Haag, de plaatsen waar zij gewoond had. De doelstelling van dat instituut moet Van Stipriaan aangesproken hebben. Als bestuurder zou hij er zich 25 jaar lang voor blijven inzetten. Voor hij er bestuurder werd, had hij er als docent scheikunde al kennis mee gemaakt.

Als regent werd Van Stipriaan coach voor verschillende veelbelovende Fundatieleerlingen, onder wie Hendrik van der Laan, die chirurgijn wilde worden. Na een spoedcursus Latijn mocht deze pupil in 1799 op kosten van de Fundatie naar de

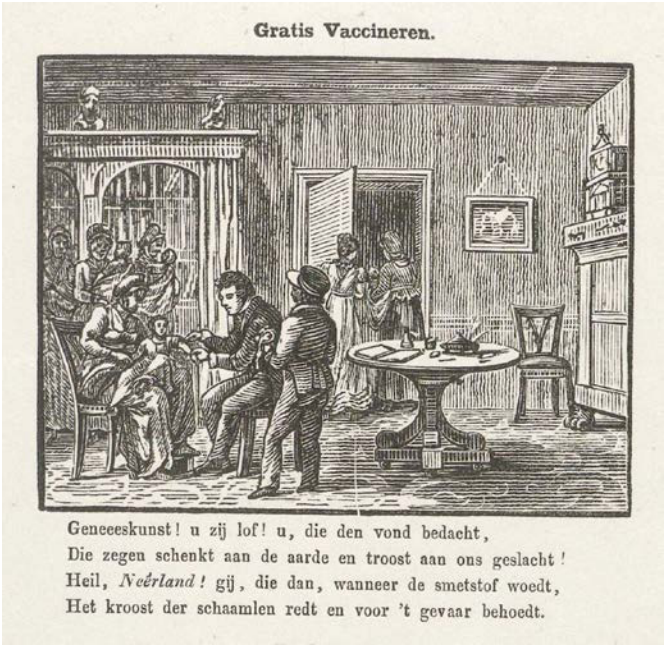
11 *Dr Edward Jenner vaccinating a boy*, olieverfschilderij van de Fransman Eugène-Ernest Hillemacher uit 1884. (WELLCOME COLLECTION UK NR 45436I)

Universiteit van Marburg in Duitsland.[39] Aan Nederlandse universiteiten werd destijds alleen nog beschouwende geneeskunde onderwezen, geen operatieve ingrepen. Chirurgie was een vak waarvoor je als vanouds bij een praktiserend lid van het chirurgijnsgilde in de leer moest gaan. Na een paar jaar klaagde de student wel dat de opleiding in Marburg hem ook te theoretisch was. Hij mocht er alleen maar kadavers ontleden en kreeg nooit een levende patiënt te zien. Daarom verwees Van Stipriaan hem voor praktijkonderricht naar Würzburg, waarna hij in Marburg met glans zijn theoretisch examen aflegde. Vervolgens kon hij met financiële steun van de Fundatie in Den Briel een chirurgijnspraktijk overnemen.[40]

Een andere pupil, Gerrit de Hoog, wilde veearts worden. Daarvoor bestond destijds in Nederland evenmin een opleiding. Van Stipriaan toog met hem in 1802 naar Leiden om zich door medisch hoogleraar Brugmans te laten voorlichten over de mogelijkheden. Na een voorbereidende studie van drie jaar in Leiden zou hij zijn studie in Berlijn afronden bij professor Georg Friedrich Sick. Terug in Nederland werd hij in 1808 geëxamineerd door een kersverse Nederlandse examencommissie onder leiding van professor Brugmans en slaagde hij met vlag en wimpel. De Hoog werd een docentschap in het vooruitzicht gesteld bij een nieuw op te richten veeartsenijschool. Maar helaas bleek voor die opleiding voorlopig geen geld te vinden. De nieuwe deskundige moest daarom genoegen nemen met een baantje als paardendokter bij het leger. Wel wist hij met steun van de Fundatie in Leiden nog als eerste te promoveren op een veterinair proefschrift. Daar was overigens wel haast bij, want kort daarop moest hij met Napoleon naar Rusland. Dat werd zijn einde.[41]

Later werden de ambities van de Fundatiepupillen minder hoog gesteld. De twee volgende jongens die in 1805 chirurgijn wilden worden, werden weer als vanouds bij Delftse chirurgijns in de leer gedaan.

In 1803 was de Fundatie van Renswoude op initiatief van Van Stipriaan verhuisd van het fraaie herenhuis Oude Delft 49 naar het veel grotere Oude Delft 95, een opzichtig achttiende-eeuws grachtenpand van on-Delfts formaat met twee naar voren springende vleugels, naast zijn woonhuis, dat tegenwoordig het internationaal instituut voor watertechnologie IHE herbergt.[42] In 1812 moest de Fundatie om financiële redenen dat pand echter weer verlaten, om plaats te maken

12 Afbeelding uit een negentiende-eeuwse centsprent over het gratis vaccineren tegen de kinderpokken. (KB, GEHEUGEN VAN NEDERLAND)

voor een militaire opleiding voor de artillerie en de genie. Zo heeft Van Stipriaan meer teleurstellingen moeten incasseren. Kort na de machtsovername in 1797 had hij bijvoorbeeld een prachtig onderwijsplan bedacht om het onderwijs voor alle wezen van het Weeshuis te verbeteren op kosten van de Fundatie, en niet alleen voor de uitblinkers onder hen. De kosten daarvan, 800 gulden per jaar, bleken echter te hoog. Zoals tal van goedbedoelde sociale ideeën om de wereld te verbeteren na enkele jaren revolutie verzandden in financiële teleurstellingen. Een plan van Van Stipriaan voor bijscholing van apothekers door de nieuwe stedelijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt zou in 1804 hetzelfde lot treffen.[43]

13 Engelse spotprent van George Cruikshank uit 1862 over de inenting met koepokken. (BM 1862,1217.318)

POKKENVACCINATIE

Als medicus werd Van Stipriaan een van de pioniers die het vaccineren tegen de pokken in Nederland introduceerden. Pokken gold in de achttiende eeuw als een gevreesde ziekte, die onder bijna elke generatie kinderen talloze slachtoffers maakte, en daarom ook wel kortweg 'de kinderziekte' heette. In de ogen van conservatieve theologen was dat een straf van God. Anderen zagen het als een onvermijdelijke beproeving van de natuur die kinderen moesten doorstaan om volwassen te kunnen worden.

In het Ottomaanse Rijk was het echter vrij algemeen gebruik om gezonde kinderen doelbewust te besmetten met de etter van pokkenpuisten en ze daarvan zo voorzichtig mogelijk te laten uitzieken. Daarbij bleef weliswaar risico op sterfte aanwezig, maar dat was aanzienlijk kleiner dan bij een wilde epidemie. De medische term voor deze therapie is 'variolatie'. Via de vrouw van de Engelse consul in Constantinopel vond de techniek zijn weg naar adellijke kringen in Engeland. Het Engelse koningshuis gaf daarbij het voorbeeld.[44] Ook stadhouder Willem V beschermde zijn kinderen tegen de pokken door ze onder toezicht te laten besmetten door de Leidse hoogleraar Van Doeveren.[45] Van Stipriaan was met deze techniek bekend en paste die geregeld toe bij kinderen van het vooruitstrevende deel van de plaatselijke elite, blijkt

uit het dagboek van de 12-jarige Otto van Eck, die schreef dat in april 1793 'papa en mama geresolveerd zijn om met Gods hulpe zusje Dientje door doctor Stipriaan de kinderpokjes te laten inenten'. Otto zelf had dat negen jaar eerder ook al ondergaan. Een ander zusje dat zijn ouders destijds te jong vonden voor deze ingreep overleed toen wel aan de gevreesde kinderziekte.[46]

In 1798 ontdekte de Schot Edward Jenner dat een preventieve inenting met koepokken een veel ongevaarlijker manier was om kinderen tegen de menselijke pokken te beschermen. Een ingreep tegen de voorzienigheid waar overigens nog steeds veel predikanten het lang moeilijk mee bleven hebben.

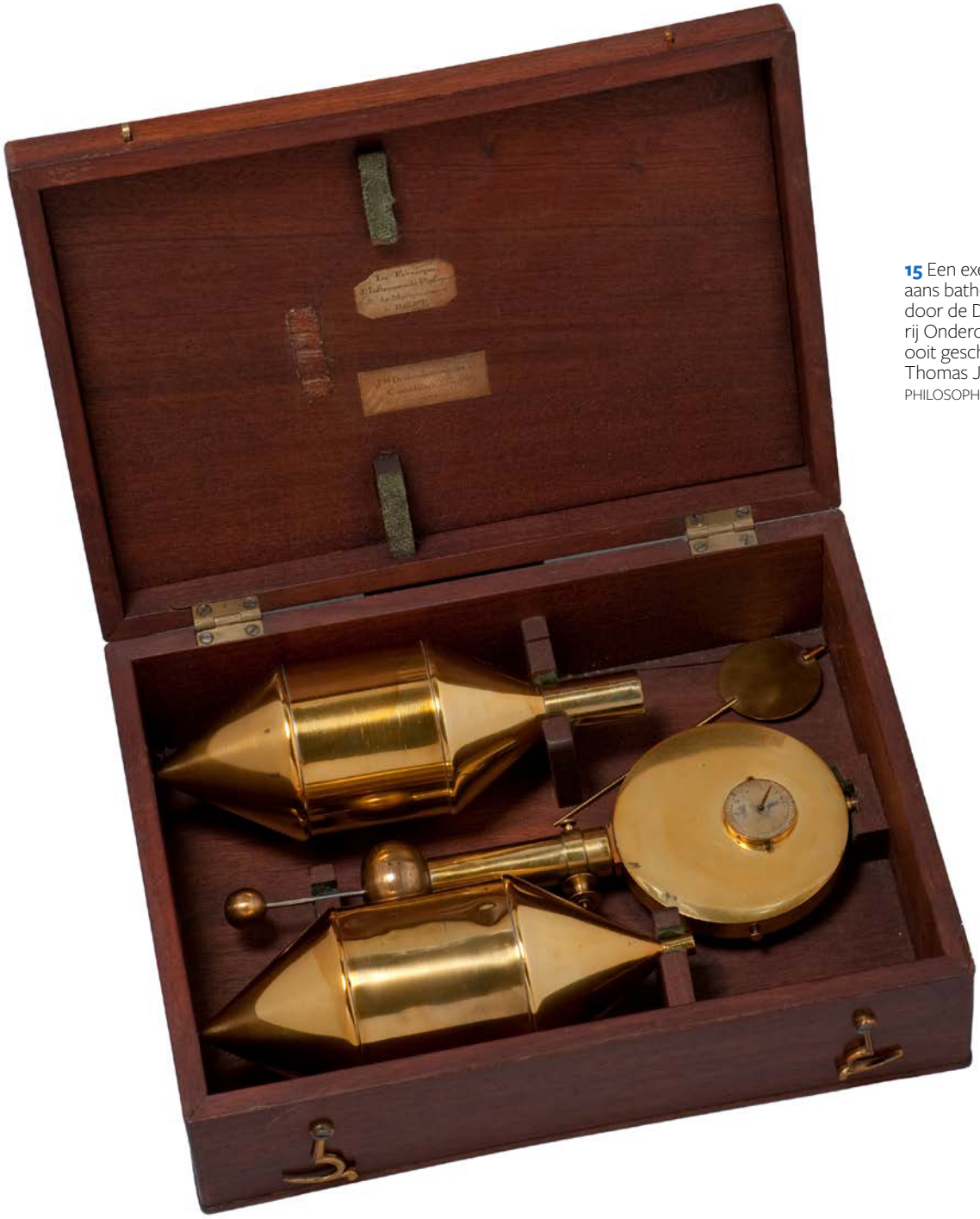
Van Stipriaan was uiteraard vrijwel direct op de hoogte. Toen in de zomer van 1800 de 'kinderpokjes' weer opdoken in Delft en in het huis naast het Weeshuis twee kinderen door de ziekte werden getroffen, legden Van Stipriaan en zijn collega Macquelijn in het bestuur van het Weeshuis de vraag op tafel of het verantwoord zou zijn deze net ontdekte vaccinatiemethode ook hier te gaan proberen. Na rijp beraad besloten de regenten dat zij gerechtigd waren in plaats van hun ouders te beslissen voor de kinderen onder de twaalf jaar en het experiment voor hun rekening durfden te nemen. De kinderen boven de twaalf mochten zelf beslissen, luidde het opmerkelijk moderne oordeel van de regenten. Dertig van de 36 wezen lieten zich daartoe overreden. Half juli voerden Macquelijn en Van Stipriaan de vaccinatie uit bij 53 wezen in totaal. Daarna werden de kinderen in quarantaine geplaatst, waarbij het glas van de ramen in de slaapzaal werd vervangen door horregaas voor 'genoegzaam zuivere en koele lucht'.

In een 'Kort bericht aangaande de inenting der kinderpokjes in het Weeshuis te Delft' deed Van Stipriaan in de *Nieuwe Algemene Konst- en Letterbode* verslag van het experiment onder de gevaccineerde weeskinderen.[47] Dit was de eerste wetenschappelijke rapportage op dit gebied in ons land. Ondanks zorgvuldig vooronderzoek bleken twee ingeënte kinderen van zes jaar de ziekte al eerder te hebben opgelopen. Uitvoerig beschreef hij hoe één van hen door de ziekte werd aangetast en uiteindelijk geheel zwart werd en na elf dagen het leven liet. Bij de ander liep het na een korte crisis uiteindelijk goed af. Een derde meisje van zeven jaar werd ook ziek na de vaccinatie, maar herstelde na elf dagen. Bij alle overige kinderen liep het 'zeer gunstig' af. Ze werden slechts weinig ziek en er deed zich bij niemand 'eenig verontrustend verschijnsel' voor. 'Men konde dus rekenen dat er twee en vijftig kinderen behouden werden; terwijl één ongelukkige het slachtoffer wierd van de natuurlijke ziekte', aldus Van Stipriaan. Niemand hield er verder enig letsel of gebrek aan over, stelde hij vast. Voor die tijd een groot succes.

Na afloop gingen alle kinderen ter kerke, 'alwaar door predikant Kraals, op verzoek van de regenten, het Opperwezen gedankt wierd'. In het artikel beval Van Stipriaan de vaccinatie van harte aan, met name ook in andere godshuizen.

14 De operatief verwijderde blaassteen van Ab Reinders, met een bijbehorend gedichtje van J. Hoogeveen. Schilderij gemaakt door Isaac van Haastert, 1796. (MG)

15 Een exemplaar van Van Stipriaans bathometer, vervaardigd door de Delftse instrumentmakerij Onderdewijngaart Canzius, ooit geschonken door president Thomas Jefferson. (AMERICAN PHILOSOPHICAL SOCIETY, MAPS 58.51)

Het in die tijd controversiële onderwerp zou hem zijn leven lang blijven bezighouden.

Toen in 1818 de ziekte weer actueel werd, schreef hij opnieuw een brochure *De waarde der Koepok-inenting gehandhaafd, en op nieuw aanbevolen aan ouders en kunstgenooten.*[48] In 1826 gevolgd door *Kort vertoog over de noodzakelijkheid en de mogelijkheid om de verspreiding der kinderziekte aanmerkelijk te verminderen en de besmetting daarvan krachtdadiger en zekerder te beletten.*[49] Overigens was hij met het klimmen der jaren wel sceptischer geworden over het wondermiddel. Met name het uitloven van erepenningen aan plattelandsdokters om de entingen te stimuleren, had volgens hem ook zijn tegenkanten: sommigen vaccineerden maar raak. 'Ik heb er zelf gekend, die het platteland afreden om een groot aantal te enten, zonder dat zij naderhand geregeld wederkwamen om te zien of het ware koepokken zijn', schreef hij in 1818.[50]

STEEN

Als Weeshuisarts verrichtte Van Stipriaan meer medische heldendaden. Toen hij net een jaar regent was, wendde hij in 1796 zijn relaties aan om de wees Ab Reinders op kosten van het Weeshuis operatief van een pijnlijke 'steen' in de blaas te verlossen. De Rotterdamse operateur Gram kreeg speciale toestemming van de schout en het Medisch Chirurgisch College in Delft om als buitenstaander in het Gasthuis de operatie te verrichten met assistentie van Van Stipriaan en weeshuischirurgijn Tronchet. De ingreep gold indertijd als een medische topprestatie. De notulen van het Weeshuisbestuur deden er uitvoerig verslag van. De zondag ervoor had het de predikanten van de Oude en Nieuwe Kerk bovendien nog gevraagd 'de Hemelse Zegen' over de operatie af te roepen. De operatie werd een succes: na een half jaar verpleging kon de patiënt het Gasthuis verlaten. Als dank kregen Tronchet en zijn Rotterdamse collega Gram een zilveren spatel van het Weeshuis en de zaalmoeder van het Gasthuis een drieguldenstuk voor haar liefdevolle verpleging. Ab Reinders werd door de Fundatie uitverkoren voor een opleiding tot onderwijzer en hij mocht de steen bij het verlaten van het Weeshuis meenemen (afb. 14).[51]

UITVINDER

Van Stipriaan begaf zich ook op het terrein van de uitvindingen. Zo ontwikkelde hij een instrument om de diepten van de zeeën te meten, dat hij de 'bathometer' noemde. Hierover schreef hij in maart 1805 een brief aan de Amsterdamse hoogleraar J.H. van Swinden, die internationaal faam had verworven met zijn verklaring van de afwijking van de kompasnaald en een specialist was op het gebied van barometers en thermometers, al werd hij vooral bekend om zijn definities van de nieuwe maten en gewichten, de meter en de kilogram, die Napoleon in Europa zou invoeren.[52]

Over zijn uitvinding liet Van Stipriaan zowel in het Nederlands als in het Frans een brochure verschijnen waarin hij het ontwerp voorzag van uitgebreide tekeningen.[53] Op een nijverheidstentoonstelling in Utrecht in 1808 won hij met deze bathometer een zilveren ereprijs.[54] De vinding verkocht hij aan de Delftse instrumentmaker mr. J.H. Onderdewijngaart Canzius, die met veel ambitie en geleend geld in 1797 een voor die tijd indrukwekkende instrumentenfabriek opzette, waarvoor hij allerlei vaklieden uit het buitenland haalde. Na tien jaar ging dat bedrijf echter aan zijn eigen ambities te gronde, waardoor de verkoop van Van Stipriaans vinding nooit echt van de grond gekomen is. Van Stipriaan behoorde tot de vier curatoren die wanhopig geprobeerd hebben Lodewijk Napoleon over te halen het bedrijf van de ondergang te redden. Het mocht niet baten. In 1810 werd alles publiek verkocht: het bedrijf op de Verwersdijk met diverse smederijen, een kopergieterij, blik- en koperslagerijen, glasblazerij, lenzenslijperij, schrijnwerkerij en draaierswerkplaats, de bijbehorende gereedschappen, en een grote hoeveelheid onvoltooide instrumenten en onderdelen.[55]

ETEN MET DE KEIZER

Op 25 oktober 1811 mocht Van Stipriaan het genoegen smaken om met Napoleon te tafelen. De keizer had te kennen gegeven op doorreis in Delft even informeel wat te willen eten. Het stadsbestuur leek het Fundatiegebouw op de Oude Delft daarvoor wel een gepaste entourage. Naast de voordeur van Van Stipriaan was op de verbreding van de gracht een fraaie Turkse tent neergezet (afb. 16), voor het geval de keizer bij het uitstappen uit zijn koets door een regenbuitje zou worden overvallen.

Om tien uur 's ochtends aten Napoleon en zijn gevolg in de regentenkamer van de Fundatie een bordje witte bonen met peterseliesaus. Daarbij zat Van Stipriaan als regent van de Fundatie hoogstwaarschijnlijk ook aan tafel. Mogelijk heeft hij zelfs nog een voorzichtige poging gedaan om de noden van de instelling onder de aandacht van de keizer te brengen. De Fundatie zat namelijk op dat moment financieel volledig aan de grond, mede door de nietigverklaring van twee derde van de staatsschulden, die het royale vermogen van de instelling ineen had doen schrompelen. Tot 1810 bedroegen de inkomsten uit het vermogen van de Fundatie ongeveer 15.000 gulden per jaar en in 1811 was dat met één keizerlijke pennenstreek tot 5000 gulden ineengekrompen.[56] Het noodde tot een rigoureus bezuinigingsbeleid waarbij het gebouw moest worden afgestoten en ongeveer vijftien jaar lang geen nieuwe wezen meer voor een bijzondere opleiding in aanmerking konden komen.

Het etentje heeft echter weinig mogen baten. Na een uurtje wandelden de keizer en zijn gevolg naar het Armamentarium waar deze zijn oog liet vallen op twee zware zeventiende-eeuwse kanonnen. 'C'est à moi' zou hij daar gezegd hebben, waarna de kanonnen voorgoed richting Parijs verdwenen. Afgezien van de kanonnen kostte het hele evenement de stad in die dure tijden zo'n 2000 gulden.[57]

Een jaar eerder was Van Stipriaan nog slachtoffer geweest van een nachtelijke inbraak in zijn huis, waarbij een flinke

NIEUWE TIJDSCHRIFTEN

Van Stipriaan was oprichter van de tijdschriften *Scheikundige Bibliotheek* en *Geneeskundig Magazijn*. De *Scheikundige Bibliotheek* verscheen tussen 1791 en 1798 en beleefde in 1807 een herdruk als tweedelige verzamelbundel.[58] Hierin publiceerde Van Stipriaan onder meer een artikel over zijn experimenten met de behandeling van open wonden met zilversalpeter. Hij beschreef daarin acht patiënten die bij het middel veel baat gehad hadden. Een 56-jarige vrouw die al twintig jaar kampte met een open been, dat ondraaglijk stonk, werd binnen drie weken met de nieuwe therapie genezen. Een dienstmaagd die al drie jaar aan dezelfde kwaal leed en al twee andere artsen had geraadpleegd, was ook binnen enkele weken genezen. Bij een 'juffrouw van 30 tot 40 jaar' met vijf pond rottend vlees was de 'ontzettende stank' in 24 uur weg.[59]

Het *Geneeskundig Magazijn* richtte Van Stipriaan in 1801 op samen met zijn Delftse collega Macquelijn. Dat blad zou tot 1815 blijven verschijnen, al ging dat op den duur steeds moeizamer.[60] Doel van het tijdschrift was om nieuwe inzichten in de geneeskunde te verspreiden en onderzoek daarnaar te stimuleren. In dat blad behandelde Van Stipriaan smakelijke onderwerpen als zijn waarnemingen aan: 'drekstoffen van den mensch' en de 'kristalvormige korst daarin gevonden'; 'waarnemingen van een gesloten aars'; over 'moeijelijkheden' bij de ontdekking van een 'steen in de blaas' en de problemen bij de operatie daarvan; en over het 'middel van Beck tegen den lindworm'.

De Delftse uitgever M. Roelofswaart was bij deze uitgaven zijn steun en toeverlaat. Toen deze wegviel, bleek het lastiger vol te houden.
Van Stipriaan werkte ook mee aan een brochure over de heilzame werking van 'Fachinger mineraalwater' van M.G. Thilenius. Daarin schreef hij 'over de gemaklyke en min kostbaare samenstelling van het loogzoutig luchtzuurwater (aqua Mephitica alcalina) door middel van het Fachinger water'. Verder publiceerde hij geregeld in de *Nieuwe Algemene Konst- en Letterbode*, onder andere over 'het voorkomen of matigen' van een besmetting van roodvonk 'door salpeterzuurdampen', en in 1825 over de 'stelling van den Franschen geneesheer Devèze, dat de gele koorts niet besmettelijk is, getoetst aan rede en ondervinding'.[61]

som geld en een gouden horloge waren gestolen. Verontwaardigd deed hij daarvan minutieus verslag aan zijn jeugdvriend. Die brief besloot hij met een maatschappelijke bespiegeling: ‘Wat ziet het er voor veel mensen tegenwoordig ellendig uit. Een ieder praat van de stad te willen verlaten. Wat moeten wij met de Godshuizen doen? Ik vrees dat het gebrek wanhoop, en de wanhoop woede zal worden. Wij hebben het einde van de ellende nog niet bereikt, vrees ik.’[62]

Voor het reguliere Weeshuis zouden de bemoeienissen van de keizer nog pijnlijker zijn. Voor zijn veldtocht naar Rusland wilde hij zoveel mogelijk weesjongens van zestien jaar en ouder hebben. Uiteindelijk kreeg hij er acht geleverd, die regent Macquelijn persoonlijk naar Rotterdam begeleidde, waar ze op transport werden gesteld.[63]

TOEZICHTHOUDER

Met de Bataafse Revolutie van 1795 werd Van Stipriaan ook voorzitter van het college dat het medisch toezicht op de apothekers en chirurgijns regelde, het Collegium Medico Pharmaceuticum et Chirurgicum. Toen in 1804 de oude chirurgijns- en apothekersgilden werden opgeheven, werd dat vervangen door een Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt. Ook daarvan werd Van Stipriaan voorzitter. Bij de opheffing van het Anatomietheater van het chirurgijnsgilde in het oude Magdalenaklooster aan de Verwersdijk was hij onder meer verantwoordelijk voor de opruiming van de rariteitenkamer. Daarbij trof hij naast boeken en medische instrumenten onder meer drie walvispenissen, twee rinoceroshoorns, drie zwaarden van zwaardvissen en twee steenbokhoorns aan.[64] De chirurgijns trokken vervolgens bij de apothekers in op de bovenverdieping in de Waag.

De omvorming van die gildestructuur, die elders soms voor veel spanningen zorgde, heeft hij vrij soepel in goede banen weten te leiden. Een erg fanatieke nieuwlichter bleek hij daarbij niet te zijn, gezien zijn kritiek op het voorstel voor een nieuwe Staatsregeling voor de gezondheidszorg.[65]

In 1801 werd Van Stipriaan ook vicevoorzitter van de Provinciale Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt en in 1814 voorzitter. Als medisch inspecteur was het onder meer zijn taak overal gevraagd en ongevraagd adviezen te geven. Zo stelde hij kort na de val van Napoleon samen met zijn

16 Ontwerp voor een ereboog voor het bezoek van Napoleon in Delft in 1811. (SAD 100406)

buurman, de chirurgijn J.G. Vorstman, een onderzoek in naar de opvang van 621 krijgsgevangenen die in 1814 in het Armamentarium in Delft werden vastgehouden, onder wie 46 zieken. Veertien soldaten waren tot dan toe in krijgsgevangenschap overleden. Van Stipriaan en Vorstman achtten de sterfte niet bovenmatig en vonden de verzorging van de gevangenen voldoende.[66]

Namens de Provinciale Commissie beklaagde Van Stipriaan zich in 1822 over de weigering van de politiecommissaris

17 Prent van Engeltje van der Vlies uit Pijnacker die dokter Van Stipriaan heeft doen geloven dat zij rustig jarenlang sokken kon breien zonder ooit een hap te eten. (UIT DE BROCHURE DIE VAN STIPRIAAN DAAROVER IN 1826 SCHREEF NAMENS DE PROVINCIALE COMMISSIE VOOR GENEESKUNDIG TOEVOORZIGT)

om in te grijpen tegen magnetiseur Wessel van der Lee die in het verbeterhuis Duinkerken aan de Burgwal een psychiatrische patiënt op verzoek van de familie met handoplegging trachtte te genezen. De zaak lag gecompliceerd omdat Van Stipriaans zoon vermoedelijk ook een aanhanger van zulke therapieën was. 'Dierlijk magnetisme' werd in die tijd van de ontdekking van de elektriciteit door veel wetenschappers serieus genomen. In haar adres aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken wees de Commissie het fenomeen dan ook niet principieel af. Voor een 'beschaafde' arts kon 'deze geweldige natuurkracht' een 'bruikbaar werktuig' zijn, maar in handen van 'ligthoofden' was het in de ogen van de Commissie 'een gevaarlijk ding' en 'kwakzalverij'.[67]

Op zijn oude dag bleek de rationalist Van Stipriaan ook niet geheel ongevoelig voor ongeloofwaardige verschijnselen. Namens de Commissie publiceerde hij in 1826 samen met Vorstman een brochure over 'de zaak Engeltje van der Vlies te Pijnacker'. Deze dame beweerde al jarenlang gezond te leven zonder ooit een hap te eten. De heren namen de vrouw serieus en zochten er een natuurlijke verklaring voor. Vijfentwintig jaar later kwam toch uit dat ze iets te goedgelovig waren geweest. Engeltje bleek een oplichtster en had zich jarenlang via een gaatje in de bedstede stiekem laten voeren.[68]

TELEURSTELLING

Op het einde van zijn leven werd Van Stipriaan in 1826 benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw, vanwege zijn maatschappelijke verdiensten. Dat was mede een pleister op de wonde van het hoogleraarschap, dat hij meerdere malen was misgelopen. Zijn vriend en collega uit Delft, Michaël Macquelijn, was die eer wel te beurt gevallen toen hij in 1824 in Leiden benoemd werd tot hoogleraar in de praktische geneeskunde. Van Stipriaan is ook meerdere malen in de race geweest, maar het is er nooit van gekomen. In september 1795 stond hij met twee anderen op de voordracht voor het hoogleraarschap in de natuurlijke historie, scheikunde en de artsenijbereidkunst aan de Universiteit van Utrecht. Het 'Comité tot de Academische zaken en alle publieke Onderwijs', zoals het nieuwe universiteitsbestuur na de Bataafse Omwenteling heette, liet uiteindelijk echter de keuze vallen op de Haarlemmer Fremery.[69]

In 1807 werd Van Stipriaan samen met zijn vriend en collega Conrad Ontijd (1776-1844) uit Den Haag benoemd tot geneesheer aan het hof van koning Lodewijk Napoleon, maar toen drie weken later ene dr. Schönburg eveneens benoemd werd en Ontijd vermoedelijk terzijde geschoven, bedankte hij alsnog beleefd voor de eer.[70]

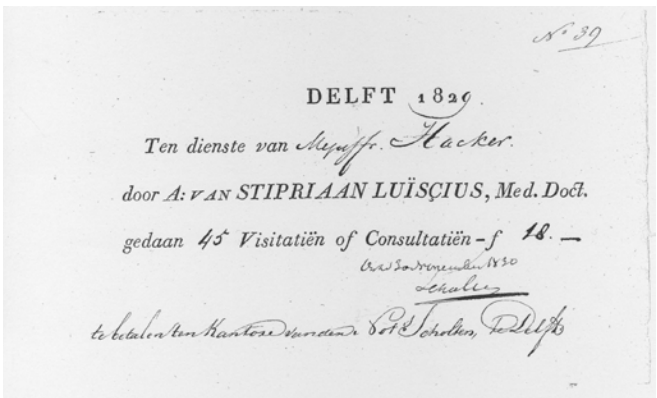
In 1819 droeg het Leidse universiteitsbestuur hem voor tot hoogleraar in de chemie. Maar dat ging toen niet door, omdat

het Rijk geen geld bleek te hebben voor deze nieuwe hoogleraarspost.[71] Ook zou Van Stipriaan ooit zijn gevraagd voor een hoogleraarspost aan de Universiteit van Harderwijk. Dat aanbod heeft hij vermoedelijk zelf afgewezen omdat hij dat niet aantrekkelijk vond.[72] Niet ten onrechte, want die universiteit werd in 1811 opgeheven.

De vraag is overigens of hij zo'n bevlogen docent was. De lessen scheikunde die hij als stadslector geacht werd te geven aan de plaatselijke apothekers liet hij vanaf 1809 goeddeels over aan de gasthuisapotheker Van Eyben. Die maakte daarvan veel werk. Voor deze lessen in de 'artsenij-mengkunde', zoals hij ze denigrerend betitelde, kon Van Stipriaan weinig belangstelling opbrengen.[73]

Het heeft er alle schijn van dat hij graag solistisch te werk ging. Zo is het opmerkelijk dat zijn naam niet voorkomt op de ledenlijst van het plaatselijke Delftse genootschap 'Aan wetenschap gewijd, volmaakter door de tijd', dat zijn vriend Michaël Macquelijn in 1798 oprichtte samen met de schilder/dichter Isaac van Haastert en Van Stipriaans buurman, de chirurgijn Johannes Vorstman. Overigens ontbreken er meer namen bij deze club die je er wel zou verwachten, zoals die van collega-arts en onderzoeker Jacob van Breda, die bekend is geworden om zijn meteorologische onderzoekingen.[74] Van Stipriaan was ook geen lid van het Delftse leesgezelschap 'Tot nut en vermaak', waarin Van Breda wel weer een leidende rol speelde.

18 Bonnetje van dokter Van Stipriaan voor 45 visites aan patiënte Regina Elisabeth Hacker in 1827. (SAD, 470 ARCHIEF FAMILIE HACKER(T), INV.NR 60)

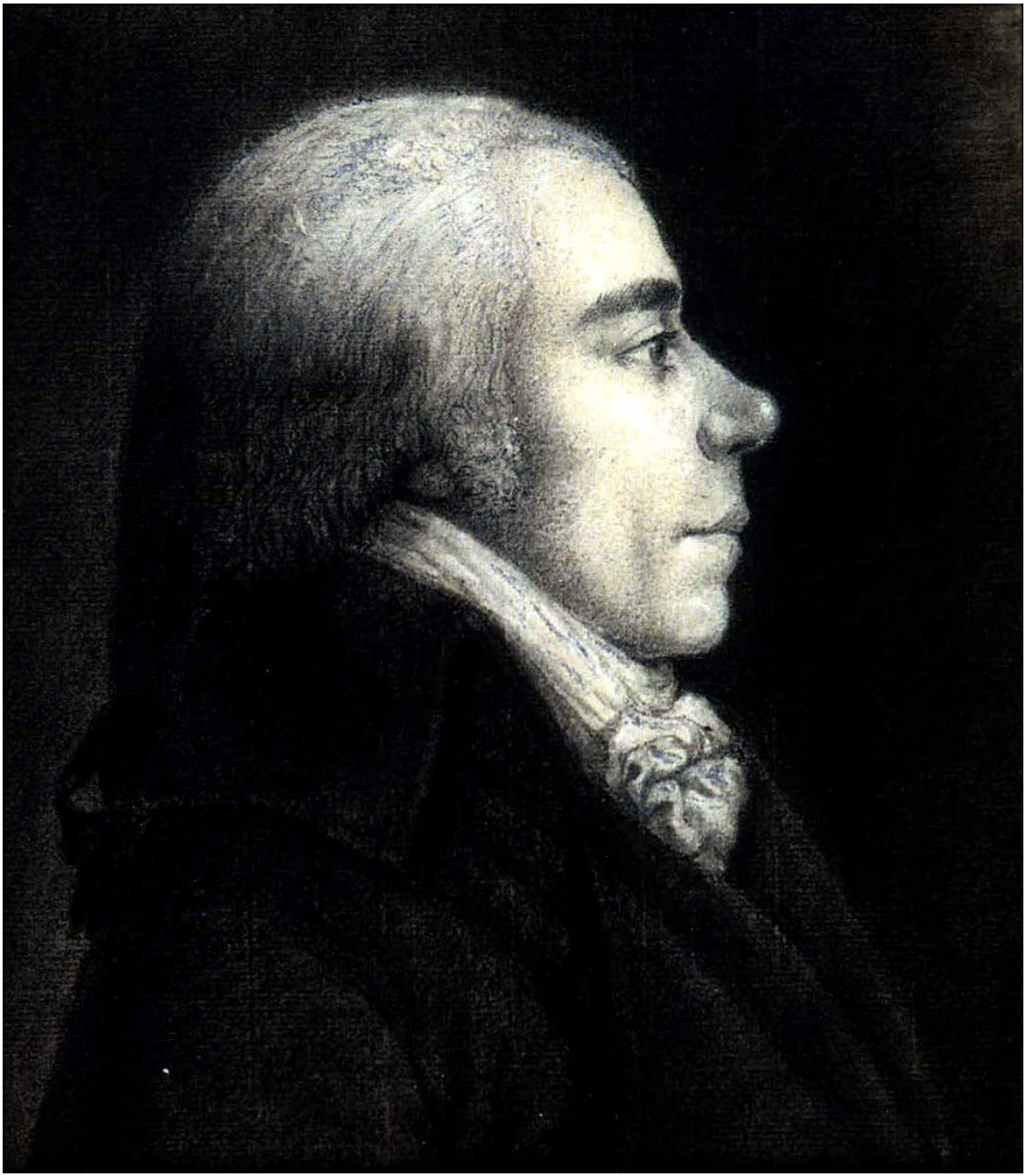
AANBIDSTER

Veel patiënten moeten hem op handen hebben gedragen, zoals Regina Hacker, een rijke ongehuwde jonkvrouw die in 1830 op 77-jarige leeftijd in Delft overleed. In haar huis aan de Oude Delft (nr. 197) had zij een portret van haar geliefde arts aan de muur hangen en in het bewaarde familiearchief zitten nog stapels bonnetjes van de visites die vader en zoon Van Stipriaan Luïscius aan het einde van haar leven maakten. Vlak voor hij zelf overleed was Van Stipriaan in de eerste vier maanden van 1829 nog 45 keer langs geweest, zijn zoon Johannes Marius daarna liefst 392 keer. Bovendien had hij nog twintig keer een bezoek gebracht voor de 'domestiques' van de weledelgeboren jonkvrouwe. Dat wil zeggen dat de dokter ongeveer dagelijks aan huis kwam. Als beloning voor zijn diensten had Regina de oude Van Stipriaan bedacht met een legaat van 1000 gulden en zijn vrouw met een Oost-Indische ring met vijf stenen.[75] Alleen ging hij eerder dan zij. De jonge Van Stipriaan kreeg na haar overlijden een borstspeld met drie juwelen, een gouden pen en 400 gulden.[76]

OP LAST VAN DE KONING

In 1829 overleed Abraham van Stipriaan op 65-jarige leeftijd in zijn huis aan de Oude Delft. Zijn twaalf jaar jongere vrouw Gertrude stierf twee maanden later in Oudendijk, onder Kralingen, 'na een korte ongesteldheid'.[77] Drie jaar voor zijn overlijden schreef zijn vriend Cornelis de Jong van Rodenburgh nog aan zijn dochter dat Van Stipriaan de laatste jaren 'altoos met een wankele gezondheid' kampte en 'al mede naar het hoogste punt (steeg) dat Mozes voor den gewonen Mensch bepaalde', hoewel hij twee jaar jonger was dan de briefschrijver, die hem ruim zou overleven.[78]

De laatste jaren van zijn leven werd Van Stipriaan ook geplaagd door de gedachte dat hij het huis waaraan hij zo gehecht was, zou moeten ontruimen. Koning Willem I had er namelijk zijn oog op laten vallen om de Artillerie- en Genieschool uit te breiden tot een nieuwe militaire kweekschool. Dat gold ook voor de drie naastgelegen panden. Het stadsbestuur kreeg opdracht de eigenaren alvast aan te zeggen hun huis op last van de koning te verkopen. Burgemeester en wethouders pleitten nog voor de Doelen als nieuwe locatie omdat die oplossing veel goedkoper zou zijn, maar daar wilden de

19 Portret van Abraham van Stipriaan Luïscius, ca. 1750-1800. (RMB PO1694)

militaire autoriteiten niet van weten. Zij zetten hun plan door de woningen te vorderen 'in 's Rijks belang'. Na onderhandelingen kreeg Van Stipriaan 8000 gulden voor zijn huis.[79] Uiteindelijk werd in 1826 de kweekschool in Breda gevestigd en kon hij er tot zijn overlijden blijven wonen. Vervolgens zijn de gebouwen enige tijd in gebruik geweest als militair hospitaal. In 1842 werden de drie huizen ten zuiden van De Dubbele Sleutels afgebroken voor een nieuw gebouw van de toen opgerichte Koninklijke Akademie en werd Van Stipriaans voormalige huis de nieuwe directeurswoning.[80]

WERELDBEROEMD IN OUDEWATER

Tot de nalatenschap van Van Stipriaan behoorden naast zijn wetenschappelijke bibliotheek onder meer ook een elektriseermachine, zijn zelf uitgevonden bathometer, acht thermometers, een 'regulateur', een verrekijker, twee pistolen en een jachtgeweer. Het merendeel daarvan werd door boekhandelaar J.C. Cyfveer in Leiden geveild.[81] Verder had hij een koets en zes paarden, die kennelijk een bijzondere plaats in zijn leven innamen, want ze worden in zijn nalatenschap met namen genoemd: Piot, Kato, Rosette, Bet, Flora en Miet.[82] In 1817 had hij nog een pijnlijk ongeval gehad met de koets, toen de paarden op hol waren geslagen en zijn koetsier van de bok was gevallen en aan de leidsels werd meegesleept. In een poging om in te grijpen viel Van Stipriaan zelf ook waarbij hij zware kneuzingen opliep.[83]

Na zijn dood verscheen een uitvoerig 'levensbericht' over Van Stipriaan in de *Algemene Konst- en Letterbode,* een blad waarin Van Stipriaan zelf geregeld had gepubliceerd. Het was ondertekend door 'Pro', waarachter volgens Macquelijn zijn vrienden schout bij nacht Cornelis de Jong van Rodenburgh, inspecteur-generaal van het onderwijs (en geboren Delftenaar) Adriaan van den Ende en de Haagse arts Conrad Ontijd schuil gingen.[84] Macquelijn zelf schreef in het blad *Geneeskundige Bijdragen* een 'Korte schets der verdiensten van wijlen Abraham van Stipriaan Luïscius als geneesheer'.[85] In zijn geboorteplaats Oudewater hangt nog altijd een portret van de geleerde in het raadhuis.

EINDNOTEN

1 Abraham van Stipriaan schreef zich juni 1788 in als poorter van Delft. Stadsarchief Delft (hierna: SAD), 1 Stadsbestuur, inv.nr 694, folio 60v. In oktober 1788 werd hij met zijn vrouw bij de hervormde kerk aangenomen met een attestatie van Delfshaven. SAD, 445 Hervormde gemeente, inv.nr 469, folio 525.

2 Zie A.G. van der Steur, 'Op zoek naar de papierknipper Jan Kopper', in: *Boekenwereld,* jaargang 7 (1990), 44 (over zijn oom, bakker in Rotterdam) en G.J.A. Beerthuizen-van Kooten en L. Peters, Poorterboek van Oudewater (14) in: *Heemtijdinghen* (1986), waarin medegedeeld dat oud-schepen Harman van Stipriaan 14 april 1789 'verklaarde voornemens te zijn zich met der woon naar de stad Rotterdam te begeeven'.

3 *Nederlandsch Patriciaat* (1945) 267. Zijn ouders trouwden in 1750 Oudewater. Abraham had drie oudere broers Leendert, Jacob en Dirk en een zuster Anna. Een drie jaar eerder geboren broertje, dat ook Abraham heette, is jong overleden.

4 'Levensberigt van den heere A. Van Stipriaan Luiscius' in: de *Algemene Konst- en Letterbode* (1829) 339.

5 *Redenvoering over het nut de scheikunde in 't algemeen, en over derselver invloed op de geneeskonst in 't byzonder,* uitgegeven door M. Roelofswaert (Delft 1790). Volgens G.A. Lindeboom, *Dutch Medical Biografy*, 1238/1239, zou hem al eerder in Rotterdam een scheikundig lectoraat zijn aangeboden, dat hij heeft afgewezen vanwege zijn beginnende praktijk in Delft.

6 H.A. Bosman-Jelgersma*, Vijf eeuwen Delftse apothekers* (Amsterdam 1979) 349, noot 23.

7 Uitgegeven door D. Vis (Rotterdam 1798), UB Amsterdam V.V. 273: 12(3).

8 Collectie Museum Boerhaave, Leiden f 6798.

9 Uitgegeven door J. Allart (Amsterdam 1803), UB Amsterdam DT 1023; 3(4).
10 Uitgegeven door A. Loosjes Pz (Haarlem 1805), UB Leiden 647 B 30-3.
11 Uitgegeven door A. Loosjes Pz (Haarlem 1808), UB A'dam H 83-3636.
12 Uitgegeven door A. Loosjes Pz (Haarlem 1824).
13 Uitgegeven door J. Hendriksen (Rotterdam 1802), UB Leiden 1153 G 14.
14 *Algemene Konst- en Letterbode* (1826), no 49 en 52.
15 Brief van A. van Stipriaan Luïscius aan Cornelis de Jong, kapitein op 's lands fregat Scipio liggende in Drontheim (Trontheim), 24-10-1791, Speciale Collecties UB Leiden BPL 3012.
16 M.J. Macquelijn, 'Korte schets der verdiensten van wijlen Abraham van Stipriaan Luïscius als geneesheer', in: *Geneeskundige Bijdragen van C. Pruys van der Hoeven*, deel 3 (1830) 84.
17 A. Baggerman en R. Dekker, *De wondere wereld van Otto van Eck. Een cultuurgeschiedenis van de Bataafse Revolutie* (Amsterdam 2005) 491-492.
18 C. van Baalen en D. de Mildt, *'Weest wel met alle menschen.' De 'Kaapse brieven' van Cornelis de Jong van Rodenburgh* (Hilversum 2012) 109-111.
19 Zie de collectie familiepapieren Van Stipriaan Luïscius bij het Centraal Register Particuliere Archieven in Den Haag.
20 SAD, 161 Oud Notarieel Archief (hierna: ONA), inv.nr 3334, notaris J.J. Goeverneur, akte 65.
21 SAD, 41 Dienstdoende schutterij, inv. nr 52, folio 251v.
22 'Levensberigt', 340.
23 SAD, 14 DTB, inv.nr 52, folio 128v.
24 SAD, 598 Losse aanwinsten, inv.nr 1232.
25 Brief aan C. de Jong, 23-10-1803, Speciale Collecties UB Leiden BPL 3012. Bij benoeming van bestuurlijke functies was het vanouds gebruikelijk dat de raad twee namen mocht voordragen, waaruit het hogere gezag een keuze kon maken.
26 SAD, 2 Secretarie gemeente, inv.nr 92, notulen B&W 3-10-1829, no. 1.
27 Advertentie in *Rotterdamsche Courant*, 7-11-1795.
28 SAD, ONA, inv.nr 3342, notaris J.J. Goeverneur, akte 19.
29 SAD, 72 Weeskamer, Weeskamercomparitie deel 27, folio 188.
30 G.D.J. Schotel, *Jean Diodati* ('s-Gravenhage 1844).
31 Advertentie in de *Opregte Haerlemsche Courant*, 25-10-1823.
32 CBG, DTB Rotterdam en dossier Van Stipriaan Luïscius.
33 SAD, ONA, inv.nr 3342, notaris J.J. Goeverneur, akte 34.
34 SAD, Waarbrief 7J, folio 173; Huizenprotocol folio 892. Zie ook P. van der Krogt, *Oude Delft 95, Geschiedenis van de gebouwen van het IHE* (Delft 1987).
35 SAD, 1 Stadsbestuur, inv.nr 2597, folio 94v, doop 4-1-1798.
36 Brief aan C. de Jong, 16-1-1808, Speciale Collecties UB Leiden BPL 3012.
37 SAD, Waarbrief 7M, folio 7; Huizenprotocol folio 892v; Van der Krogt, *Oude Delft 95*, 59.
38 SAD, 15 Burgerlijke stand, inv.nr 164, Huwelijksakte nr 66 in 1815.
39 E.P. de Booy en J. Engel, *Van erfenis tot studiebeurs, de Delftse Fundatie van Renswoude* (Delft 1985) 142.
40 De Booy en Engel, *Van erfenis tot studiebeurs,* 142-143; zie ook zijn brieven in Fundatie-archief SAD 263, inv.nr 71.
41 Guus Mathijsen, 'Gerrit de Hoog (1784-1812), Nederlands eerste gepromoveerde veearts', in: *Jaarboek Delfia Batavorum 2004*, 57-78.
42 De Booy en Engel, *Van erfenis tot studiebeurs,* 201.
43 Bosman-Jelgersma, *Vijf eeuwen Delftse apothekers*, 255.
44 S. Schama, *In gezonde staat* (e-book 2023), hoofdstuk III 'Snel, Veilig en Plezierig!'.
45 W. Rutten, 'De vreselijkste aller harpijnen', in: *AAG-bijdragen* 36 (Wageningen 1997) 203.
46 Baggerman en Dekker, *De wondere wereld*, 344.
47 *Nieuwe Algemene Konst- en Letterbode* (1800) no. 353, 109-112.
48 Uitgegeven door P. de Groot (Delft 1818), UB Leiden 632 B 16.
49 Uitgegeven door P. de Groot (Delft 1826), UB Amsterdam Br M.G. O 16.
50 Geciteerd bij Rutten, 'De vreselijkste aller harpijnen', 297.
51 A. Hallema, *Geschiedenis van het Weeshuis der Gereformeerden binnen Delft* (Delft 1964) 171-172. Of Ab Reinders die steen werkelijk mee naar huis heeft genomen is overigens de vraag, want hij is (vermoedelijk via het Gasthuis) uiteindelijk in de collectie van het Medisch-Farmaceutisch museum Griffioen terechtgekomen.
52 UB Leiden BPL 755, 17.
53 UB Leiden 545 C 5, Franse uitgave 545 C 6.
54 H.A.M. Snelders, 'Natuurwetenschappen', in: *De stad Delft 1667-1813* (Delft 1982) 93.
55 C.D. Goudappel, *Delftse Historische Sprokkelingen* (Delft 1977) 55-65.
56 De Booy en Engel, *Van erfenis tot studiebeurs,* 31.
57 P.A. van Schuppen, *Onze Prinsenstad*

(Delft 1924) 292.

58 Heruitgegeven in twee delen met platen door M. Roelofswaert (Delft 1807), zie onder meer een advertentie in de *Opregte Haerlemse Courant* van 21-4-1808. Zie ook H.A.M. Snelders, *De geschiedenis van de scheikunde in Nederland*, deel 1 (Amsterdam 1993) 61.

59 *Scheikundige Bibliotheek,* deel 1, 238-246 en deel 2, 49-54.

60 UB Leiden 610 B 15-21.

61 UB Leiden 610 B 15-21.

62 Brief aan C. de Jong, 31-10-1810, Speciale Collecties UB Leiden BPL 3012.

63 Hallema, *Geschiedenis van het Weeshuis*, 372.

64 SAD, 2 Secretarie gemeente, inv.nr 261, Bijlagen bij de notulen van de Commissie voor Geneeskundig Toevoorsigt.

65 Bosman-Jelgersma, *Vijf eeuwen Delftse apothekers,* 249-253.

66 SAD, 2 Secretarie gemeente, inv.nr 261, Bijlagen bij de notulen van de Commissie voor Geneeskundig Toevoorsigt, stuk N 53 bis.

67 J. Vijselaar, *De magnetische geest. Het dierlijk magnetisme 1770-1830* (Nijmegen 2001) 487-492. Zie ook 351 voor Van Stipriaan Luïscius jr.

68 Uitgegeven door P. de Groot (Delft 1827), UB Leiden 1153 G 14.

69 G.W. Kernkamp, *Acta in Decreta Senatus. Vroedschapsresolutiën en andere bescheiden betreffende de Utrechtsche Academie*, deel 3 (1936-1940) 257.

70 Voor de benoemingen zie: *Koninklijke Courant*, 23-2-1807 en 7-3-1807. In een brief van 24-5-1807 vraagt Van Stipriaan beleefd, maar gepikeerd Le Chevalier Senegra als hoofd van de koninklijke huishouding om opheldering over de gang van zaken. De (gedeeltelijk online leesbare) brief werd in oktober 2023 voor een stevige prijs te koop aangeboden door antiquariaat Van der Steur op de website Antiqbook onder nr. 49640.

71 W. Ottespeer, *De wiekslag van hun geest* (Den Haag 1992) 45.

72 J.C. Kobus, *Beknopt biographisch woordenboek van Nederland, behelzende de levensbeschrijvingen van vele personen die zich in Nederland hebben bekend gemaakt,* deel 2 (Zutphen 1854-1861) 101.

73 Bosman-Jelgersma, *Vijf eeuwen Delftse apothekers*, 298 en 347.

74 H.L. Houtzager, 'Jacob van Breda, een veelzijdig natuurvorser', in: *Jaarboek Delfia Batavorum 1998.* Volgens Baggerman en Dekker (*De wondere wereld*, 266) was Van Stipriaan ook lid van de Vrijmetselaarsloge Silentium. Zij ontlenen die wetenschap aan de landelijke administratie van de Orde van Vrijmetselaren in Nederland, maar in de ledenlijsten van de Delftse Loge (SAD, 417 Loge Silentium, inv.nr 204) is zijn naam niet terug te vinden. Mogelijk was hij lid van de Haagse Loge.

75 SAD, ONA, inv.nr 3579, notaris S.A. Scholten, akte 73, testament Regina Hacker, 16-4-1823.

76 SAD, ONA, inv.nr 3589, notaris S.A. Scholten, akte 39, folio 6.

77 Advertentie in de *Rotterdamsche Courant*, 7-7-1829.

78 Van Baalen en De Mildt, *'Weest wel met alle menschen'*, 537, brief 193 aan zijn dochter Jeanette in Kaap de Goede Hoop, 31-1-1826.

79 SAD, 2 Secretarie gemeente, inv.nr 2, Notulen B&W, 15-5-1817 (no. 4); 18-5-1817 (no. 8); 22-5-1817 (no. 8); 24-7-1817 (no. 4); 4-9-1817 (no. 5); 23-10-1817 (no. 2); 7-12-1817 (no. 7); 18-12-1817 (no. 7) en 28-12-1817 (no. 3). Zie ook plattegrond in Epko J. Bult (red.), *IHE Delft bloeit op een beerput. Archeologisch onderzoek tussen Oude Delft en Westvest* (Delft 1992) 27.

80 Van der Krogt, *Oude Delft 95*, 60.

81 Advertentie in de *Leydsche Courant*, 21-9-1829.

82 SAD, ONA, inv.nr 3586, notaris S.A. Scholten, akte 91.

83 Van Baalen en De Mildt, *'Weest wel met alle menschen'*, 203-206; brief 65 en 66, 29-4-1817 en 3-5-1817.

84 *Algemene Konst- en Letterbode* (1829), 338-344 (29 mei) en 354-359 (5 juni).

85 C. Pruys van der Hoeven, *Geneeskundige Bijdragen*, deel 3, 1830. (UB Leiden 610 C 13-15).